

EDITAT CU SPRIJINUL AUTORITĂȚII NAȚIONALE PENTRU
CERCETARE ȘTIINȚIFICĂ

Lucian-Mircea POPESCU, istoric, critic cultural, teoretician al cunoașterii istorice. *Visiting PhD researcher* în *Teorie Istorică și Istorie Intelectuală* (Universitatea din Groningen). Doctor în Istorie (distincția *Magna Cum Laude*) al *Facultății de Istorie și Filosofie*, Universitatea Babeș Bolyai din Cluj-Napoca (2011), pe tema *Aspecte ale cunoașterii istorice: de la Leopold von Ranke la Michel Foucault și Hayden Whit*. A participat la numeroase seminarii și conferințe internaționale. A publicat: *Timisoara interbelică și universul social din România* (2004); *Cunoașterea istorică în civilizația occidentală: Studii dincolo de Privirea Suverană* (2008); *Historical Knowledge in Western Civilization: Studies beyond the Sovereign View*, VDM (2009); *Istoria recentă a politicii mondiale* (2010).

Lucian-Mircea Popescu, *Foucault, cunoașterea și istoria*
© 2011 Institutul European Iași, pentru prezenta ediție

Editura *INSTITUTUL EUROPEAN* este recunoscută de Consiliul Național al Cercetării Științifice din Învățământul Superior
Iași, str. Grigore Ghica Vodă nr. 13, O. P. 1, C.P. 161
euroedit@hotmail.com.; www.euroinst.ro

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
POPESCU, LUCIAN-MIRCEA

Foucault, cunoașterea și istoria / Lucian-Mircea Popescu – Iași: Institutul European, 2011

Bibliogr.

ISBN 978-973-611-779-4

I(44) Foucault, M.
929 Foucault, M.

Reproducerea (parțială sau totală) a prezentei cărți, fără acordul Editurii, constituie infracțiune și se pedepsește în conformitate cu Legea nr. 8/1996.

Printed in ROMANIA

Preț 24 lei

LUCIAN-MIRCEA POPESCU

Foucault, cunoașterea și istoria

INSTITUTUL EUROPEAN
2011

Cuprins

Cuvânt înainte și mulțumiri / 11
Foucault, cunoașterea și istoria / 15
Despre „metoda” lui Foucault în scrierea cărților sale / 21
Nebunia / 39
Raporturile rațiune-nerațiune / 47
Sexualitatea / 53
Puterea-cunoaștere, tehnologiile și capul Regelui / 73
Cultură scrisă, formarea ideologiilor, individualizare modernă, discurs, adevăr și piață a ideilor / 135
Concepția lui Foucault despre cunoaștere / 153
Concepția lui Foucault despre istorie / 173
Addenda: <i>Emplotment</i>-ul lui Hayden White / 219
Bibliografie / 231
<i>Abstract: Foucault, Knowledge, and History / 235</i>

Foucault, cunoașterea și istoria

Nu sunt un filosof și nici un scriitor. Nu fac o operă, fac cercetări istorice și politice deopotrivă; sînt antrenat adesea de probleme pe care le-am întâlnit într-o carte, pe care nu le-am putut rezolva în acea carte, încerc, așadar, să le tratez într-o carte următoare.

[...] Eu sunt un istoric, nu sunt un filosof speculând asupra istoriei lumii...

Michel Foucault, 1977

Cercetările lui Foucault prezintă un larg interes, mai ales în lumea intelectuală contemporană, din mai multe motive: 1) problematica foucauldiană în analiza puterii, a relațiilor sociale și a cunoașterii a deschis o posibilitate de problematizări și de discursuri; 2) altfel de percepții despre disciplinele socio-umane și despre funcționalitatea lor în cadrul societății moderne și în raport cu puterea-cunoaștere; 3) redefinirea statutului intelectualilor într-o societate disciplinară, bazată pe inovație și cunoaștere; 4) punerea sub semnul interogației a parteneriatului cărturari-politicieni; 5) reorganizarea instituțiilor și a societății moderne pe alte fundamente teoretice și practice; 6) o altfel de filosofie politică și implicit o altfel de activitate politică la nivel global și național; 7) gânduri pentru o *societate civilă transnațională*, unde puterea civililor să aibă *drept de veto* în raport cu Politicul. În zilele noastre birocratizarea și tehnologizarea Umanului și, implicit, a Discursurilor sunt probleme deschise ale umanismului nostru. Foucault era un intelectual tehnologizat; un intelectual abstract și abscons, iar scrisul său „codificat” e un Document despre raporturile cunoaștere-putere (social-politică) din Franța zilelor sale!

Ori de câte ori l-am citit pe Foucault nu am fost preocupat de mitologia din jurul acestui gânditor complex, original și imprevizibil. Astfel că nu m-a preocupat *mitul Foucault (rebelul, ciudatul, neînțeleșul, dificilul sau polemicul Foucault)*, nu m-a preocupat nici *limbajul-funcție și efect Foucault*, adică gânditorul care ține discursul și deține limbajul, este chiar *limbajul în exercițiu*. În schimb, m-au preocupat maniera sa de problematizare; istoriile problematizărilor pe care le-a făcut; constructivitatea și pozitivismul gândirii sale. Foucault este cel mai demonizat și mistificat gânditor al lumii contemporane. De asemenea, nu am fost preocupat de *actualitatea sau inactualitatea gândirii foucauldienne*; de cât de *actuale sau inactuale* sunt ideilor sale, ci doar de întrebările pe care le-am formulat în convergență sau în diferență cu problematica gânditorului francez.

Foucault este de citit, dar nu oricând și nu oricum. Este de citit dincolo de inevitabilele *efecte de discurs* ale gândirii sale; dincolo de limbajul său singular de mare povestitor de idei și de probleme, în același timp rațional și critic, bizar și inexplicabil, rezonabil și original. Gânditorul francez, ce vine dinspre istorie spre filosofie și socio-umane – chiar dacă manualele și lucrările de solemnitate academică s-au gândit să-l pună la... filosofie –, a cunoscut mult, poate *prea mult* într-o viață de om. A trăit numai 58 de ani, spre deosebire de alți gânditori importanți din secolul XX. Foucault a gândit mult, a problematizat extrem de mult, destinul său fiind similar cu cel al ilustrului său predecesor, un alt francez, A. Comte (1798-1857).

Nu știu în ce măsură există un Foucault „românesc”, așa cum există unul „american”, „japonez”, „central-european” etc. Pe acest *Foucault românesc*, teoreticianul și istoricul Sorin Antohi îl vedea conturându-se la sfârșitul anilor '90. Un Foucault, care, de fapt, nu este un Foucault, ci mai degrabă anumite *efecte de discurs* din gândirea acestuia într-o societate (cea românească) unde problematica foucauldiană a rămas un Abis, mai ales pentru „elității de dreapta”.

Cu siguranță, Foucault ar fi fost mai mult decât încântat în privința recepției postume a spuselor sale, chiar dacă nu există un *Foucault unitar și clar vizibil*, precum multe dintre memorabilele sale

tablouri scriptice. Foucault e un gânditor al unor vizibilități discontinue. De altfel, Foucault gândește disparat și discontinuu, iar o „unificare” a gândirii sale rămâne doar un proiect ideal scriitoricesc. Ceea ce încerc aici este un *Foucault universal*, valabil pentru orice contemporan indiferent în ce zonă geografică trăiește, indiferent ce fel de afinități ideologice și politice are, în fine, indiferent ce subiectivisme și partizanate proferează! Un fel de „unificare” a lui Foucault și o *vizibilitate a gândirii și a temelor sale*, puse în dezbatere, la peste un sfert de veac de la moartea acestuia.

Înainte de toate, Foucault vorbește, dezbate, ține un discurs și *un curs*, atunci când își formulează anumite întrebări, atunci când cercetează și scrie, atunci când se adresează auditoriului său, în sfârșit, atunci când poartă un dialog pe o problematică aleasă. Din aceste considerente, de ordin „tactic”, istoricul francez a respins, ori de câte ori a avut ocazia, ipostază funcționalistă, structuralistă și politică de... autor. În ciuda cursurilor și a cărților sale, Foucault își spunea: *Nu sunt un autor!*

Ceea ce respingea profesorul de la Collège de France era *funcția social-politică* de autor, și nu dreptul asupra spuselor sale! Pe de altă parte, proliferarea autorilor în societatea de discurs modernă ar fi creat o *masă discursivă*, unde funcția de autor și-ar fi pierdut semnificația inițială; aceea din secolul al XIX-lea, când cei care scriau și publicau – evident, mult mai puțini – se distingeau de ceilalți contemporani printr-un inconfundabil raport *gândire-limbaj-reprezentare*. Deși Foucault se apropie de acești autori clasici, a respins funcția social-politică de autor.

În cadrul acestei funcții social-politice *de autor*, ideile și cunoașterile diversilor... autori sunt înregimentate, utilizate, apreciate, criticate, atacate, descalificate, anulate, „disciplinate” de către un complex aparat instituțional al puterii-cunoaștere. Ești autor nu pentru că scrii și publici, ci pentru că faci parte dintr-o societate condusă de către puterea-cunoaștere sau pentru că ai o imagine mitizantă în ochii celorlalți. În privința practicii istorice și istoriografice, funcția de autor *se amulează*, în cea mai mare parte. De ce? Pentru că documentele și

arhivele au drept „autori” diverși oameni încorporați sau nu de către puterea-cunoaștere, de un perfid aparat instituțional ce *dorește*, cu un profund sens freudian, *controlul politic și public* asupra cercetărilor istorice, asupra cărților de istorie și asupra oricăror tentative de contra-discurs. Astfel istoricii devin „autori” doar în măsura în care emit opinii, constatări, argumente originale, corespunzătoare unor evidențe istorice. Foucault era conștient de acest demers al relației dintre scris/ publicat și trecutul reconstruit de arhive și de... alți autori. *(Im)personalul* unui trecut interacționează cu *personalul* din noi, cu subiectivitatea și afinitatea față de anumite idei/concepții. Această relație dintre *impersonal* și *personal* reprezintă punctul de emergență al scrisului istoric, al funcției auctoriale. *Cartea al cărei autor sunt...* este compusă dintr-un trecut al arhivei, din scrieri și relatări din trecut ale căror AUTOR nu sunt. Autorii sunt autori doar în măsura unor discursuri originale și neîntâlnite până în prezent... Cel puțin aceasta e una dintre exigențele impuse de Foucault, iar moartea autorului poate fi echivalentă cu proliferarea stereotipă și reverbativă a unor discursuri non-originale și non-esențiale, care prin funcția lor non-creativă sterilizează imaginația și gândirea. Oricum intelectualii și autorii sunt în situația unor... producții de serie într-o societate care transformă orice activitate spirituală într-o afacere. Spiritul afacerist al capitalistului de ieri și de azi tinde să modifice într-un mod radical ideea de cultură scrisă, funcțiile sale față de societate și oameni...

Un autor este cel care inventează ceva, un creator original, precum Freud (1856-1939) și psihanaliza, care ulterior a devenit o putere-cunoaștere, dezvoltată în instituții și pentru controlul sufletelor *cu probleme*. Pentru Foucault, a fi autor este echivalent cu a fi un creator total, și nu istoric sau *social scientist*. Generic, toți care spun/fac ceva sunt autori, la fel cum sub masca termenului de „intelectual” se revendică toți cei cu studii universitare, mai ales în societatea românească de azi, pauperizată și polarizată de către factorul politic, susținut de o „elită” limitată în gândire și în perspectivă, mai tot timpul clientelară unor facțiuni politicianiste. Ce rost mai are să-ți spui *autor* sau

intelectual din moment ce toți se revendică social și identitar de la aceste concepte?

În lumea modernă, în zilele noastre, au început să dispară, să se șteargă forța, greutatea, importanța și privilegiul celui care vorbește, în ciuda faptului că Foucault, pe urmele unor metodiști ai Iluziei, recomanda să reperăm „Cine vorbește?”, adică poziția lui social-politică ca punct de plecare în formularea contra-argumentelor, (contra-)discursurilor. Putem formula contra-argumente și contra-discursuri pe baza unui „Cine vorbește?”, care ne aruncă într-o cunoaștere inautentică, dominată de polemici gratuite și dominate de distructivitate. *Instinctul criminal al polemicii* despre care vorbea, într-un interviu cu Paul Rabinow, istoricul născut la Poitiers.

Abolirea funcției și a mitologiei social-politice *de autor* este una utilă. De ce? Pentru că această funcție, însoțită de o permanentă mitologie, este responsabilă de intriga modernă – punctul de formare al istoricismelor și al conflictelor social-politice, al luptelor între oameni. Ceea ce contează nu este atât *Cine vorbește?*, ci *Ce spune?* / *Ceea ce se spune despre un anume subiect, autor, idee?* O mutație epistemică de la polul auctorial la cel inter- și a-personal. Acest „spus” nu îl vom înțelege decât relaționat cu o evidență concretă și verificabilă și/sau în relație cu acele condiții de viață în care un om gândește și acționează.

Acest „Cine?” este însăși intriga în Istorie și în Politică, ce nu se dezvoltă decât într-o relație mentală, socială cu ceilalți. Abolirea lui „Cine vorbește?” – acest simbol al unei aroganțe pseudo-liberale! – se dovedește a fi nu numai o condiție de igenă mentală, dar și posibilitatea de a pacifica societatea și politica, precum și cele două *instanțe* între ele. „Cine vorbește?” și „Cine face?” sunt două regimuri intrigante ale unui retorism inautentic al gândirii; regimuri ale societății și ale politicii moderne. *Acțiunile politicianilor și scrierile istoricilor* nu ar fi de dorit să fie influențate sau manipulate de această formulare de retorică de doi lei: „Cine vorbește?”. Să-i lăsăm pe scriitori să-și dezvolte intriga în operele lor. Noi, ca oameni ai concretului, ai practicii și ai realității, vom vorbi despre altceva dincolo de un „Cine?”.

Întotdeauna intelectualii media, mai ales acei intelectuali profund integrați tradiției unui intelectualism modern desuet, care doar învață să instrumentalizeze cuvinte și să infereze idei și imagini, au fost intrigații de un „Cine vorbește?”, aflat în afara sistemelor (social-politice), reacționând ironic, denigrator și mistificator la spus-ul aceluși „Cine?”. Acești intelectuali, dominați de instincte criminale, nu au multe în comun cu ideea de cunoaștere.

Printr-un dincolo de *Cine?* se deschide posibilitatea performanțelor reale și constructive în politică, în istorie și în cunoaștere. Acest *Cine?* nu este un Absolut, nu este Puterea Supremă. Ceea ce rămâne, ceea ce contează este conținutul spusului său; conținut relaționat cu alte și alte idei. Deși oamenii sunt seduși de forme, fondul este cel care face diferența. În loc de „Cine vorbește?” ar fi util să ne orientăm spre „Ce (se) spune?”, adică Conținutul spusului, și nu Persoana, este relevant atât pentru *interior* (autorul, *Cel care gândește...*), cât și pentru *exterior* (tema, societatea). Nu poate exista o deschidere spre exterior, spre spațiu și spre posibilitate autentică a gândirii, spre un mai bine atât timp cât suntem preocupați de „Cine vorbește?”.

În ceea ce urmează am să încerc să prezint „metoda” lui Foucault în scrierea cărților sale, dar nu din perspectiva biografică și auctorială a lui „Cine vorbește?” – o reminiscență psihanalitică în gândirea lui Foucault.

Despre „metoda” lui Foucault în scrierea cărților sale

Cărțile lui Foucault sunt asemenea pânzelor unui strălucit pictor baroc, adept al clar-obscurului. Sunt clare și imanente, atunci când au legături concrete cu o realitate trecută. Sunt obscure (de aici confuze și interpretabile!), atunci când Foucault a adoptat o *manieră filosofică* în prezentarea ideilor și a constatărilor sale desprinse din studiul arhivei și al cărților de istorie! La Michel Foucault nu poate fi vorba de un *abuz de istorie*, ci mai degrabă un *abuz de filosofie* dintr-o perspectivă aparte, originală. „Existențialismul” lui Foucault nu se potrivește cu cel al lui Sartre, cu atât mai puțin are vreo legătură cu Heidegger, filosof pe care gânditorul de la Collège de France l-a citit și înțeles.

Cu toate acestea, scriitura foucauldiană este și *Picasso* (idei abstracte plecate dintr-un concret istoric), este și *Dali* (idei originale plecate dintr-o depășire a concretului istoric, a realului), este și *Georges de la Tour* (intercalarea paragrafelor clare, inteligibile cu cele abstracte, încărcate de ambiguitate, bizarerie). *Tablourile foucauldiene* (acele *serii de serii* de reprezentări ale gândurilor sale singulare, ale ideilor desprinse din substanța istoriei) încă nu pot fi admirate, apreciate, criticate sau contestate pe de-a-ntregul din moment ce scrierile și spusurile gânditorului francez sunt încă în curs de recuperare de către editurile din Franța și de cele din afara Hexagonului.

Relațiile dintre cuvânt și imaginea plastică au avut o funcție epistemică esențială în cărțile lui Foucault. Imaginea are vocația de a transmite „ceva consubstanțial limbajului”¹. Imaginea are o *putere de*

¹ M. Foucault, *Istoria nebuniei în epoca clasică*, Humanitas, București, 1996, p. 22.